

УДК 811

ББК 81.2-4

**ОИД БА МАСОИЛИ
НАЗАРИЯВӢ ВА АМАЛИИ
ТАДВИНИ
ФАРӢАНГӢОИ
ЭНСИКЛОПЕДИ**

**О ТЕОРЕТИЧЕСКИХ И
ПРИКЛАДНЫХ
ПРОБЛЕМАХ
СОСТАВЛЕНИЯ
ЭНЦИКЛОПЕДИЧЕСКИХ
СЛОВАРЕЙ**

**ON THEORETICAL
AND APPLIED
PROBLEMS CONCERNED
WITH COMPILATION
OF ENCYCLOPEDIA
DICTIONARIES**

Ғиёсов Нурулло Исматович н.и. филол., дотсент, ходими калони илмии Институти улуми ҷомеашиносӣ; **Нуруллозода Ғируза**, н.и. филол, дотсенти кафедраи грамматикаи забони арабии МДТ “ДДХ ба номи акад. Б.Ғафуров” (Тоҷикистон, Хуҷанд),

Ғиясов Нурулло Исматович, канд. филол.наук, доцент, старший научный сотрудник Института гуманитарных наук; **Нуруллозода Ғируза**, канд. филол.наук, доцент кафедры грамматики арабского языка ГОУ “ХГУ им. акад. Б. Гафурова” (Худжанд, Таджикистан)

Ghiyasov Nurullo Ismatovich, candidate of philological sciences, Associate Professor, senior scientific officer of the Institute of Humanitarian researches, **Nurullozoda Firuza**, candidate of philological sciences, Associate Professor the department of Arabic grammar under the SEI “KhSU named after acad. B. Gafurov (Tajikistan, Khujand),
E-MAIL: fn.giyasova@mail.ru

Калидвожаҳо: лексикография, назария ва амалия фарҳангшигорӣ, фарҳангҳои филологӣ ва доиратулмаорифӣ, “Донишномаи Сомониён”, “Донишномаи Камоли Хуҷандӣ”, моддаҳои лугавии донишномаҳо

Дар мақолаи мазбур масоили назариявӣю амалии тадвини донишномаҳо ва алалхусус донишномаҳои соҳавӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Муаллифон таъкид мекунанд, ки тадвини васеи фарҳангҳои доиратулмаорифӣ дар Тоҷикистон дар а.ХХ густариши ёфта бошад ҳам, дар таърихи лексикографияи форсӣ-тоҷикӣ тадвини чунин фарҳангҳо решаҳои таърихӣ дорад ва ба давраи бостону миёнаи рушди ин забон мерасад.

Дар рисола кӯшиши шудааст, то умумияти фарҳангҳои филологӣ ва доиратулмаорифӣ муайян карда шавад. Дар баробари ин, таъкид мешавад, ки чунин фарҳангҳо вержагҳои хоси худро ҳам доранд ва он пеш аз ҳама дар интихоби моддаҳои лугавӣ ва услуби шарҳи ин моддаҳо зоҳир мешавад. Азлаби моддаҳои лугавии донишномаҳоро исмҳои хос, ки аслан набояд дар фарҳангҳои тафсири ё дузабона ҷой дода шаванд, ташиқ медиҳанд ва вазифаи донишномаҳо додани ҳадди ақал, вале дақиқу мӯътамад ва мабнӣ бар сарчашмаҳои асил мебошад, то маънии маҳз ба ҳамин мафҳум марбут муайян карда шавад.

Ключевые слова: лексикография, теория и практика лексикографии, филологические и энциклопедические словари, «Энциклопедия Саманидов», «Энциклопедия Камола Худжанди», вокабулы энциклопедий

Разрабатываются теоретические и прикладные проблемы составления энциклопедий, особенно их отраслевых разновидностей. Утверждается, что в XX веке в Таджикистане широко развернулись работы по составлению энциклопедий, однако в персидско-таджикской лексикографии составление подобных энциклопедий имеет исторические корни, восходящие к древнему и среднему периоду эволюции таджикского языка. Приложены усилия к выявлению черт общности между филологическими

словарями и энциклопедиями. Одновременно с этим подчеркивается, что подобные словари имеют и специфические особенности, что прежде всего проявляется в выборе словарного материала и в способах его истолкования. Большую часть лексического материала энциклопедий составляют собственные имена, которые, по сути, не должны быть помещены в толковых или двуязычных словарях, поскольку задача энциклопедий заключается в предоставлении минимума точных и достоверных сведений, базирующихся на первоисточниках, дабы толкование смысла осуществлялось лишь в связи с этим понятием.

Key-words: *lexicography, theory and practice of lexicography, philological and encyclopedic dictionaries, “Encyclopedia of Samanides”, “Encyclopedia of Kamoli Khujandi”, vocabulars of encyclopedias*

The article dwells on theoretical and applied problems of compiling encyclopedias; their branch varieties being of special importance. It is asserted that the works on compilation of encyclopedias unfolded widely in Tajikistan in the XX-th century, however, in Persian-Tajik lexicography the formers have historic roots traced back to ancient and middle periods of Tajik language evolution. The authors applied efforts to elicitation of common features between philological dictionaries and encyclopedias. At the same time they underscore that the formers possess specific peculiarities of their own too, first of all, it is evinced in a selection of dictionary material and modes of the latter’s interpretation. The greater part of lexical material of encyclopedias presents proper names which, according to the rules, should not be placed into interpreting or bilingual dictionaries, as the goal of encyclopedias lies in providing a minimum of precise and authentic data based on primary originals in order interpretation were done only in connection with this or that concrete notion.

Бо вучуди рушди назария ва амалии фарҳангшиносӣ дар аксари кишварҳои мутараққии дунё, аз ҷумла дар қаламрави забони тоҷикӣ (форсӣ) баробари шуруъ ба тадвини фарҳангҳои ҷиддиву захим дахҳо масъалаҳои лексикографӣ рӯи кор меоянд ва ҳалли худро интизор мешаванд. Далели ин гуфта мушкилиҳои тадвини фарҳанги бисёрҷилда, мукамал ва муосири забони адабии тоҷикӣ (форсӣ) ва ҳам донишномаҳо, аз ҷумла “Донишномаи Камоли Хучандӣ” мебошад.

Дар назарияи лексикографияи муосир одатан фарҳангхоро сараввал ба ду намуд ҷудо мекунанд: 1. Фарҳангҳои доиратулмаорифӣ (энсиклопедӣ) 2. Фарҳангҳои филологӣ (1, с.5).

“Энсиклопедия” аслан калимаи юнонӣ буда, баъдан ба латинӣ ворид ва аз латинӣ ба забонҳои дигари аврупоӣ иқтибос шудааст. Забони русӣ ин вожаҳо аз забони олмонӣ вом гирифтааст (2, ҷ.4, с.519) ва ба забони тоҷикӣ ба тавассути русӣ дохил шудааст. Дар ибтидо ин вожа маънои дониши мухтастар аз ҳар боби илм дошта, баъдтар маъноҳои донишнома, нашрияи илмӣ ё илмӣ-оммавӣ, ки аз тамоми соҳаҳои илм ё шохаҳои ҷудоғонаи он донишро мефаҳмад, ба худ касб кардааст. Бино бар ин ҳам, чунин донишномаҳоро ба ду навъ ҷудо кардан мумкин аст: 1) донишномаҳои умумӣ 2) донишномаҳои соҳавӣ.

Лозим ба қайд аст, ки асарҳои энсиклопедӣ, аз нигоҳи пайдоиш, таърихи дуру дароз доранд ва ҳанӯз дар замони бостон дар Миср, Юнон ва Рум, инчунин дар қуруни вусто дар Хилофати Араб, алалхусус қисмати шарқии он, яъне Хуросон ва дар Аврупо, Хитой вучуд доштанд.

В.Капранов “Авесто”-ро намунаи қадимтарини чунин навъи асар меҳисобад, ки дар он маълумот аз илмҳои гуногуни он давра ҷамъоварӣ шудааст. Ҳам ӯ таъкид мекунад: “Дар адабиёти паҳлавии давраи сосонӣ ва давраи аввали ислом китобҳои

чомеи паҳлавии динӣ низ таълиф меёфтанд, ки чиҳати энциклопедиро доро буданд, монанди Динкард... Бундиҳишн” (3, ҷ.8, с.196).

Машхуртарин намунаҳои донишномаҳои умумӣ дар таърихи фарҳангшиносии форсӣ-тоҷикӣ “Китоб-уш-шифо”-и Абӯалӣ ибни Сино (980-1037) ва “Мафотих-ул-улум”-и Абӯабдуллоҳ Муҳаммад ибни Аҳмад ибни Юсуфи Котибии Хоразмӣ (910-980) мебошад, ки дар яқумӣ дар радифи масъалаҳои фалсафӣ боз роҷеъ ба як қатор масоили мухталифи табиӣёт, риёзиёт, ҳандаса, маъданшиносӣ, мантиқ, равоншиносӣ, ахлоқ, назмшиносӣ ва ғ. иттилоъ дода мешавад ва дуҷумӣ ба шарҳу тафсири мухталиби истилоҳоти маъмули илмҳои фикҳ, калом, ахбор, наҳв, дабири, шеърӣ арӯз, фалсафа, мантиқ, тиб, адад, ҳандаса, нучум, ҳиял, кимӣ ва амсоли инҳо бахшида шудааст. Дар радифи ин ду асари гаронбаҳо метавон аз “Донишнома”-и Ибни Сино ва “Дуррат-ут-точ ли ғуррат-ид-Даббӯҷ” (“Гавҳари тоҷ барои беҳтарин Даббӯҷ”)-и Қутбуддини Шерозӣ ба тариқи мисол ҳадс зад, ки баръакси ду асари фавқуззикри энциклопедӣ ба забони форсӣ-тоҷикӣ таълиф ёфтаанд. “Донишнома” фарогири масоили мантиқ, илоҳиёт, табиӣёт, риёзиёт, нучум ва мусиқӣ мебошад. Ибни Сино онро солҳои 1024-1038 таълиф намудааст. Қутбуддини Шерозӣ асарашро солҳои 1294-1305 таълиф намуда, онро ба ҳокими Гелон – Амир Даббӯҷ бахшидааст. “Ин асар – менависад М.Султонов – баъди “Китоб-уш-шифо”-и Ибни Сино чомеътарин асари соҳаи илму фалсафаи асримиёнагии форс-тоҷик буда, ҳамаи илмҳои замони муаллифро дар бар мегирад” (4, ҷ.2, с.350).

Шоҳиди барҷастаи ривочи тадвини донишномаҳои соҳавӣ дар олами исломӣ таълифи осори зиёде мебошанд, ба мисли “Расоилу ихвони-с-сафо ва хуллони-л-вафо” (“Рисолаҳои бародарони пок ва дӯстони бовафо”), ки ҳанӯз дар қ. IX аз ҷониби якҷанд файласуфон таълиф ва дар аҳди Темури Ланг ба забони форсӣ-тоҷикӣ тарҷума шудааст ва дар соҳаи таърихи дину мазоҳиб асари “ал-Милалу ва-н-ниҳал”-и Абулфатҳ Муҳаммад ибни Абдулқарим ибни Аҳмад (1086-1153), ки чун зодаи шаҳри Шаҳристон – воқеъ дар охири ҳудуди Хуросони Шимолӣ ва наздик ба Хоразм буд, бо насаби “Шаҳристонӣ” бештар машҳур аст (5, с.3-4).

Агар суҳан дар бораи фарҳангҳои филологӣ ва махсусан фарҳангҳои тафсирии академӣ равад, маълум аст, ки мо бо сарчашмае қор дорем, ки аз он иттилоъ дар бораи истифода бурдан ё набурдани ин ё он вожаи забониро дар ягон ҳолат метавонем пайдо кунем. Аммо фарҳангҳои дигар ва, пеш аз ҳама, сифати доиратулмаорифӣ дошта барои мо кӯмак мекунанд, то дар бораи паҳлӯҳои гуногуни маънии ин вожа тасаввурот пайдо намоем.

Ин фарҳангҳо умумият доранд ва ин умумият дар он зоҳир мешавад, ки а) ҳамаи онҳо “фарҳанг” ё “луғат” ном доранд ва б) дар ҳамаи онҳо калимаҳои дар таркиби луғавии забон буда меҳвари асосӣ ё ҳадафи асосии ин навъи асар маҳсуб мешаванд.

Аз ин нуқтаи назар, масъалаи асосӣ дар тадвини чунин осор интиҳоби моддаҳои луғавӣ аз дохили садҳо ҳазор вожаҳои дар таркиби луғавии забон буда маҳсуб мешавад. Ин қори сахл нест, зеро амалишавии он риояи ҳатмии якҷанд масъалаҳои муҳими назарияи лексикология ва лексикографияро, аз қабилӣ маъниҳои вожа ва истиҳдоми он, алоқаи он бо калимаҳои дигари ҳамон забон, ки маҳз ба шарофати он ҳар як воҳиди луғавии забон дар ҳамон марҳала як низоми муайянро инъикос мекунанд ва ҳамчунин шарҳи моддаҳои луғавии интиҳобшуда бо риояи таҳлили семантикӣ, грамматикӣ ва услубиро дар назар дорад.

Интиҳоби вожаҳо барои донишномаҳо ҳам мушкилиҳои худро дорад, зеро ба ин навъ фарҳангҳо беш аз ҳама исмҳои хос ворид карда мешавад. Чунонки маълум аст, исмҳои хосро дар фарҳангҳои тафсирий ва дузабона роҳ намедиханд, зеро онро хос ба фарҳангҳои энциклопедӣ меҳисобанду ин вожаҳоро оӣ аз маъно медонанд.

Мансубияти онҳо ба донишномаҳо ё фарҳангҳои энсиклопедӣ чой ба баҳс надорад. Вале ақида дар бораи орий аз маъно будани чунин калимаҳо асоси илмӣ надорад. Акад. Л.В. Шерба ҳам бар ин ақида аст, ки чун ин вожаҳо дар нутқи мо мавриди истифода қарор мегиранд, онҳо наметавонанд, ки ҳолӣ аз маъно бошанд, вагарна барои ҷӣ мо онҳоро мавриди истифода қарор медиҳем. Аз ин рӯ, мо бояд онҳоро ҳамчун калима эътироф кунем, бо вучуди он ки дар ин маънӣ онҳо аз исмҳои ҷинс фарқи ҷиддӣ доранд. Акад. Л.В. Шерба ҷавҳари ин проблемаро дар таъйини масъалаи “дар забон “маънӣ”-и исмҳои хос ба таври умум ҷӣ аст” мебинад (6, с.278).

Акад. Л.В. Шерба таъкид мекунад, ки ҳамаи иттилооте, ки дар донишномаҳо барои тавзеҳи ин ё он исми хос оварда мешавад, ба ин, ба истилоҳи ӯ, “маънӣ” дохил намешавад. Ин иттилоъ, дар ниҳояти қор, набояд иттилои ба ҳамагон маълум бошад, вагарна зарурати тадвини чунин донишнома аз байн меравад. Аз ин ҷо, вазифаи донишнома дар ибтидо додани ҳадди ақалли маънии исмҳои хос мебошад, ки соҳиби забон бо таъя бар ин маълумот ин вожаро дар нутқи худ ва дар мавридҳои зарурӣ истифода барад. Ин маълумоти ҳадди ақал(л) ва дар айни замон тоза, дақиқу мӯътамад ва мабнӣ бар сарчашмаҳои асил ҳамон иттилоест, ки ба ин исми хос на маънои умумӣ ва алоқаманд ба ҳамаи мафҳумҳои ба он наздик, балки мутааллиқ маҳз ба ҳамин мафҳуми муайян дода метавонад. Барои аниқтар шудани ақидаи худ ӯ истилоҳи “файласуф”-ро мисол оварда таъкид мекунад, ки он метавонад маънии “ким-қадом файласуф”-ро дошта бошад, вале дар айни замон дар зерин истилоҳ дар энсиклопедияҳо файласуфи аниқ фаҳмида шавад (6, с.279). Аз ин рӯ, ба донишномаҳо бояд исмҳои хос, лақаб, унвонҳои ифтихорӣ, истилоҳҳо дохил шаванд. Дар интиҳоб ва нигошти чунин мақолаҳо пайванди исмҳои хоси интиҳобшуда ба мавзӯи донишномаҳо ва дар мисоли мо бо аҳволу ашъор ва рӯзгори Камоли Хучандӣ яке аз шартҳои муҳим мебошад.

“Донишномаи Камоли Хучандӣ”, ки имрӯзҳо бо ҷалби устодони ҳавзаҳои илмии Хучанду Душанбе ва бархе аз муҳаққиқони Шайх Камол ва осори ӯ аз ҳавзаҳои дигари илмӣ тадвин шуда истодааст, истисно аз ин гуфтаҳо нест. Зиеда аз ду сол аст, ки бо ибтиқори Муассисаи давлатии “Маркази илмии Камоли Хучандӣ” қормандони ин марказ ва олимони дигар ба навиштани мақолаҳои энсиклопедӣ машғуланд. Марказ ҳанӯз с.2018 “Номномаи “Донишномаи Камоли Хучандӣ””-ро ба ҷоп расонд, ки шомили 2884 моддаи луғавӣ дар 272 саҳифа буд (7). “Номнома” ба тамоми муассисаҳои илмӣ-таълимии Вазорати маориф ва илми ҚТ, институтҳои илмӣ-тадқиқотии Академияи миллии илми ҚТ ва ба машҳуртарин олимони адабиётшиносон ва муҳаққиқони осори Камоли Хучандии Тоҷикистон ва, ба қадри имқон, берун аз марзи Тоҷикистон буда дастрас қарда шуд. Ҳадаф аз ирсоли “Номнома”, пеш аз ҳама, баррасӣ намудани он аз ҷониби эшон ва ирсоли пешниҳод барои тақмили минбаъдаи донишнома ва, сониян, интиҳоб ва таҳияи мақолаҳо буд. “Номнома”, ба таври иҷмолӣ, хуш қабул шуд ва дар як муддат беш аз 200 номгӯӣ моддаи луғавӣ ба он илова қарда шуд.

Ин ҳаҷм барои як донишномаи соҳавӣ қобили қабул аст ва агар дастандарқорони он воқеан ҳам дастури ба нақша гирифтаи худро дар амал татбиқ намоянд, қори бузург ва шоёни тақдиреро ба анҷом хоҳанд расонид. Барои қиёс метавон онро бо “Энсиклопедияи советии тоҷик” метавон муқобала қард, ҳарчанд дуҷумӣ на танҳо хусусияти миллии, умумисоҳавии фароғири тамоми қомёбиҳои халқи тоҷикро дар замони шӯравӣ ҷо дошт, балки, бино бар қайди сарредақсияи он, “хусусияти регионали ва универсали” дорад (8, Муқаддима). Маънии “регионали ва универсали”-ро ин ҷо бояд бо дарназардошти воқеаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва таърихӣ-ҷуғрофии қарни ХХ фаҳмид. Ин буд, ки ин энсиклопедия дар ибтидо дар 6 ҷилд бо

шумули 35 ҳазор мақола ба нақша гирифта шуд (8, Муқаддима), вале дар амал он дар 8 мучаллад ва дар тӯли 10 сол (солҳои 1978-1988) ба чоп расид.

“Энсиклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик”, ки аз донишномаҳои соҳавӣ махсуб мешавад, дар се мучаллад чоп ва фарогири беш аз 9000 мақола аст (9, с.5). Аммо “Донишномаи Сомониён”, ки дар ду ҷилд аз ҷониби донишмандони Маркази пажӯҳиши тамаддуни давраи Сомониён дар солҳои 2008-2009 дар Хучанд ба таъб расид, тибқи ҳисоби эҳсоии мо, шомили 1544 мақола аст (10).

Унвони “Донишнома” гирифтани асар қобили таъкид ва тақдир аст. Хангоми маҷлиси тантанавӣ бахшида ба супурдани Ифтихорномаи Анҷумани тоҷикони ҷаҳон ва “Ҷоизаи Манучехри Фарҳангӣ” (Испания) ва “Бунёди Рӯдакӣ” (Фаронса) ба ҳайъати таҳрири “Донишномаи Сомониён”, ки дар маҷлисоҳои Академияи илми ҶТ моҳи декабри соли 2010 барпо шуд, устои зиндагии мо Муҳаммадҷони Шақурӣ дар баромади худ аз истифодаи вожаи “донишнома” дар унвони ин асар изҳори қаноатмандӣ намуда, пешниҳод намуда буданд, ки минбаъд ба ҷои истилоҳи “энсиклопедия” вожаи “донишнома”-ро дар номгузорию осори доиратулмаорифӣ мавриди истеъмол қарор диҳем. Зимнан, дар таҳияи номнома ва шарту усулҳои таҳияи мақолаҳо дар “Донишномаи Камоли Хучандӣ” бехтарин дастовардҳои “Донишномаи Сомониён”, ки аз ҷониби ходимони илмии Маркази пажӯҳиши тамаддуни давраи Сомониён дар назди Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи акад. Б. Ғафуров омода шудааст, ба назари эътибор гирифта шуд.

Инак, муруре бар собиқаи камолшиносӣ, дастовардҳои назария ва таърихи адабиёти форсӣ-тоҷикӣ, таҳия ва ҷопи девонҳои Камоли Хучандӣ дар даҳсолаҳои охир дар Тоҷикистон, Эрон ва Русия, ҷамъоварию нусхаҳои қалами қадимтарин девони Камол аз кишварҳои гуногун дар Муассисаи давлатии Камоли Хучандӣ ва ҷопи интиқодии “Девон”-и Камоли Хучандӣ дар заминаи ин нусхаҳо, ҷопи силсилаи китобҳои камолшиносӣ, ба мисли “Камол дар оинаи тазкираҳо”, “Камол дар оинаи пажӯҳиш” (альфон дар ду ҷилд), “Камол – устои бузурги забон”, “Китобномаи Камоли Хучандӣ”, нашри “Тазкираи шуарои Хучанд”-и Абдулманнони Насриддин, “Тазкирату-ш-шуаро”-и Давлатшоҳи Самарқандӣ, “Тазкирату-л-хавотин”-и Маликулқуттоби Шерозӣ, “Сафинату-л-авлиё”-и Муҳаммади Дорошукӯҳ ва кутуби дигар заминае мувофиқ барои таҳияи як асари ҷомеъ роҷеъ ба Камоли Хучандӣ, ки дар айни замон фарогири ҷанбаҳои мухталифи ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии давраи моқабли шоир ва замони ӯ бошад, фароҳам омадааст.

“Донишномаи Камоли Хучандӣ” аз донишномаҳои мавзӯӣ ё соҳавӣ махсуб мешавад ва тамоми мавзӯҳои марбут ба Шайх Камол, зиндагӣ ва сосри ӯ, вазъи адабӣ, улум, санъат, равияву ҷараёнҳои адабӣ, жанр, сабк, истилоҳот, образҳои барҷастаи адабиёти тоҷикӣ, минҷумла дар ашъори Камол буда, назария ва масоили умдаи адабиётшиносӣ, тазкираю рисолаҳо, таҳқиқоти роҷеъ ба паҳлӯҳои гуногуни осори Шайх Камол, фарҳангу қомусҳои адабӣ ва ғайраро фаро мегирад. Дар донишнома оид ба олимону адабиётшиносон, адибону мутарҷимон, шуарои дар пайравии Камоли Хучандӣ ғазал эҷод карда, ҳамасрони Камол ва дӯстону ҳаммаслакони ва муридони Шайх мақолаҳо дарҷ мешавад.

Калима – истилоҳҳое, ки дар ашъори Камол мавриди истифода қарор гирифтаанд, қисмати бузурги донишномаро ташкил медиҳанд. Аз нигоҳи назарияи забоншиносӣ калима ҷузъи муस्ताқилу алоҳидаи низоми ифодаи фикр аст, ки мо ин низомро “забон” меномем. Ҳинест, ки мо калимаро аз ҷумла ё матн ҷудо мекунему онро дар алоҳидагӣ шарҳу тавзеҳ медиҳем, мо эҳсос мекунем, ки он таровату нозукии худро гум мекунанд ва дар шарҳу

маънии он костагӣ эҳсос мешавад. Вазифаи шахсе, ки ин калимаро мавриди таҳқиқ ва шарҳ қарор додааст, дар баробари маънии муқаррарии ин калимаи дар фарҳангҳои тафсирии умумӣ ташреҳшуда, тобишҳои дигари онро тибқи талаботи назарияи фарҳангшиносӣ ва марбут ба тадвини донишномаҳои соҳавӣ ва дар алоқамандӣ бо Шайх Камол, диду тафаккур ва ҷаҳонбинии ӯ ва дар ниҳояти қор марому мақсади шоир бозгӯ намояд. Танҳо дар ин сурат ин калимаҳо-истилоҳҳо ҳуқуқи дохил шудан ба донишномаро доранд. Аз ҷониби дигар, маҳз ҳамин гуна тақсимбандӣ ё дастҷамъии гурӯҳи калимаҳо ва на дар асоси алоқаи лексикӣ-семантикии калимаҳо, балки дар заминаи таснифоти ҳуди ашъ ё ҳодисаҳо суратгирифтаро, ба қавли акад. Ф.П. Филин, метавон “гурӯҳҳои мавзӯии фарҳанг” номид (11, с. 231).

Дар “Донишномаи Камоли Хучандӣ” кӯшиш ба ҳарч рафтааст, ки ҳаҷми мақолаҳо мутаносиб ба аҳамияти мавзӯи онҳо дар рӯзгор ва эҷодиёти Шайхи Хучанд бошад ва дар баробари ин, то ҳадде, ки имкон дорад, таносуби ҳаҷми мақолаҳо риоя карда шавад. Ба ибораи дигар гӯем, ҳаҷми мақолаҳо ба дараҷаи фароғирии мавзӯ ва ҷойгоҳи масъала дар камолшиносии вобаста аст. Бо вучуди ин, маълумоте, ки бевосита ба ҳуди Камоли Хучандӣ, ашъори ӯ, нусхаҳои қаламии девони шоир, чанде аз шоирон, адибон ва донишмандони давраи Камоли Хучандӣ, шоирони мобаъди Камол, ки аз мактаби ӯ бархостаанд ва ҳамчунин марказҳои муҳими сиёсӣ фарҳангии он давра, аз қабилҳои Хучанд, Самарқанд, Табрез, Сарой, Макка, Мадина ва ғайра дар “Донишнома” аз лиҳози ҳаҷм имтиёз пайдо кардаанд. Дар назар аст, ки донишнома дар ду ҷилд ба таъб мерасад. Азбаски ҳаҷми аксари мақолаҳои донишнома, ба ҳар оин, то андозае хурд мебошад, барои иттилоӣ бештар ёфтани хонандагон дар аксар мақолаҳо феҳристи маъхазҳо дода мешавад. Зимнан, ба мо муяссар шуда буд, ки зимни сафари қорӣ ба Ҷумҳурии Ислонии Эрон бо ҷараёни қори мутахассисон дар Маркази доиратулмаорифи бузурги ислонӣ ошно шавем. Якчанд таҷрибаи мусбат ва қобили қабули эшон дар зехнамон нақш бастааст, ки яке дахл ба маъхазҳои мақола дорад. Марказ масъулияти ҷамъоварии тамоми маводи марбут ба мавзӯи мақоларо бар зимма доштааст ва на танҳо дар тамоми Эрон китобу мақолаҳои ҷопшударо ҷамъ менамудааст, балки дар қилли марказҳои илмӣ таълимии саросари дунё ва бо забонҳои гуногун таҳияшударо дастҷамъ ва тарҷума намуда, дастраси ҳамон муҳаққиқе мекардааст, ки дасти қавӣ ва таҷрибаи қорӣ дар ин ришта ё мавзӯ, қатъи назар аз он ки дар қадом гӯшаи Эрон қор мекунад, дошта бошад.

Таълифи “Донишномаи Камоли Хучандӣ” ҳам қори муштараку дастҷамъӣ асту дар тайёр кардани он олимону мутахассисони муассисаҳои илмӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, донишгоҳу донишқадаҳои олий ва иттиҳодияҳои эҷодӣ, мутахассисони ҷудоғонаи илму фарҳанги дарунмарзӣ берунмарзӣ бояд иштирок кунанд. Зимнан, дар таҳияи мақолаҳои ҷудоғонаи донишнома, ки ба ҷоп омода шудааст, олимони шинохта, ба мисли Б.Мақсудов, М.Нарзиқул, У.Тоиров, А.Ҳейзер, Л.Бойматов, С.Шербоев аз Душанбе ва хоричи кишвар ва аз ҳавзаи илмӣ Хучанд М.Мирзоюнус, Ф.Насриддинов, У.Ғаффарова, З.Ғаффарова, Н.Ғиёсов, Н.Нуров, С.Аъзамзод, М.Ўрунова, С.Саидов, Р.Ислонӣ, М.Тиллохоҷаева, Ш.Пӯлодова, М.Мавлонова, С.Азизов, Р.Аминҷонова, Ф.Бобоева ва дигарон иштироки фаъол доранд.

Бо вучуди ҳамаи ин, бори асосӣ бар дӯши қормандони Муассисаи давлатии “Маркази илмӣ Камоли Хучандӣ”, ба мисли Б.Раҳматов, И.Шехимов, О.Оқилов, А.Ғафуров, Ш.Олимова, Ф.Қодирова, З.Юсупов, А.Ҳочибоев аст ва аз нисф зиёди мақолаҳои таҳияшуда ба қалами эшон тааллуқ дорад.

Дар айни замон зиёда аз 500 адад мақола ба ҷоп омода шудааст ва тақрибан 100 мақолаи дигар дар марҳалаи таҳриру тасҳеҳ қарор доранд.

Моҳи октябри соли чорӣ дар Хучанд бо иштироки гурӯҳи калони олимон аз Академияи миллии илмӣи Тоҷикистон, муассисаҳои давлатии таълимии ҷумҳурӣ ва пеш аз ҳама Донишгоҳи миллии давлатии Тоҷикистон, устодони муассисаҳои илмӣ-таълимии Ҷумҳурии Ўзбекистон ва намояндагони ҳавзаи илмӣи Хучанд конфаронси бонуфузи байналмилалӣ бахшида ба ҷашни 700-солагии Камоли Хучандӣ баргузор гардид ва дар он масъалаҳои мубрами камолшиносӣ ҳаллу фасл шуданд. Масоили матраҳшуда ва дидҳои нав дар атрофи проблемаҳои адабиётшиносӣ муосир ва мутааллиқ ба эҷодиёти Камоли Хучандӣ, бешак, доираи масъалаҳои дар “Донишномаи Камоли Хучандӣ” баррасишударо метавонад боз ҳам васеътар гардонад. Гузашта аз ин, умедворем, ки баъди конфронси байналмилалӣ муҳаққиқони дигар ҳам аз хоричу дохили кишвар дар ин кори хайр саҳм мегиранд.

Пайнавишт:

1. *Ғиёсова Ф.Н. Усули таширеҳи шакл ва маънии калима дар фарҳангҳои қарни XVII. Рисола барои дарёфти дараҷаи илмӣи н. и. филол. – Хучанд, 2006. – 167 с.*
2. *Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. В 4-х томах. Т.4. – М.: Прогресс, 1987. – 864 с.*
3. *Энциклопедияи советии тоҷик. Сармуҳаррири илмӣ М.Осимӣ. Ҷ.8. – Душанбе: СИЭСТ, 1988. – 592 с.*
4. *Энциклопедияи советии тоҷик. Сармуҳаррири илмӣ М.Осимӣ. Ҷ.2. – Душанбе: СИЭСТ, 1980. – 640 с.*
5. *Ал-Имом аш-Шаҳристонӣ. Китобу-л-милали ва-н-ниҳали. – Қоҳира: Мактабату-л-мисрийя, бидуни соли нашр.*
6. *Шерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – 428 с.*
7. *Номномаи “Донишномаи Камоли Хучандӣ”. – Хучанд: Хуросон, 2018. – 270 с.*
8. *Энциклопедияи советии тоҷик. Сармуҳаррири илмӣ М.Осимӣ. Ҷ.1. – Душанбе: СИЭСТ, 1978. – 672 с.*
9. *Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик. Ҷ.1. – Душанбе: СИЭСТ, 1988. – 544 с.*
10. *Донишномаи Сомониён / Ҳайъати таҳрир Н.Салимов, Н.Зоҳидов, А.Ҳасанов, Н.Ғиёсов. – Хучанд: Нури маърифат, 2008. - Ҷ.1. – 545 с.; Ҷ.2.–2009. – 528 с.*
11. *Филин Ф.П. Очерки по теории языкознания. – М.: Наука, 1982. – 336 с.*

Reference Literature

1. *Ghiyosova F.N. The Principles of Searching Form and Content of Word in the Dictionaries of the XVIII-th Century. Synopsis of candidate dissertation in philology. – Khujand, 2006. – 167 pp.*
2. *Fasmer M. Etymology Dictionary of the Russian Language. In four volumes. – V.4. – M.: Progress, 1987. – 864 pp.*
3. *Soviet Tajik Encyclopedia. Scientific editor-in-chief M. Osimi. – V.8. – Dushanbe: SIEST, 1988. – 592 pp.*
4. *Ibidem. 1980. – 640 pp.*
5. *Al-Imom ash-Shahistoni. The Book about Religions and Philosophical Streamlines. – Kohira: Maktabatu-l-misriya, without indication of year.*
6. *Shcherba L.V. Language System and Discourse Activity. – L.: Science, 1974. – 428 pp.*
7. *Glossary of “Kamoli Khujandi Encyclopedia”. – Khujand: Khuroson, 2018. – 270 pp.*
8. *Tajik Soviet Encyclopedia. Scientific editor-in-chief M. Osimi. – V.8. – Dushanbe: SIEST, 1978. – 672 pp.*
9. *The Encyclopedia of Tajik Literature and Art. – V.1., - Dushanbe: SIEST, 1988. – 544 pp.*
10. *Encyclopedia of Samanides. Editorial board: N. Salimov, N.Zohidov, A.Hasanov, N. Ghiyosov. – Khujand: Light of Enlightenment, 2008. – V.1., - 545 pp.; -V.2., 2009. – 528 pp.*
11. *Filin F.P. Essays on the Theory of Linguistics. – M.: Science, 1982. – 336 pp.*